

Grzegorz Maleszewski - Lipińska

Błąd językowy i jego źródła w powiązaniu z teorią transferu oraz interjęzyka.

Na wstępie należy zaznaczyć, że błąd jest nieodłącznym czynnikiem każdego procesu uczenia się, a więc - także i uczenia się języka obcego. A jako taki przetrwać może istnieć w chwili, gdy uczeń czy się danego języka nabywa dostatecznej umiejętności, czyli kompetencji językowej. Toteż wśród glottodydaktyków i metodyków zdania są podzielone co do celowości badań nad wyeliminowaniem błędów z procesu uczenia się.

Jedni są przekonani, że wszelkie zajmowanie się błędami jest bezcelowe, ponieważ nie przyuczni się do wyeliminowania ich u uczącego się. Inni, przeciwnie, wyrażają pogląd, że należy badać źródła i mechanizmy powstawania błędów, a także należy je prognozować oraz stosować specjalne rodzaje ćwiczeń mogące przeciwdziałać ich powstawaniu.

To drugie stanowisko reprezentowane jest w badaniach językowych przez analizę kontrastywną oraz analizę leksykalną, nazywaną na gruncie języka angielskiego "error analysis".

Wróćmy do pojęcia "błąd językowy". Spróbujmy też określić, co kryje się za nim. Błąd językowy jest to, najprościej mówiąc, odstępstwo od normy językowej, przy czym należy również rozróżnić dwa rodzaje norm językowych: 1/ normę preskryptywną, czyli informującą jakie formy językowe są poprawne oraz 2/ normę deskryptywną, opisaną formą będącą aktualnie w użyciu native speaker'ów, ale jeszcze nie mieszczące się w normach preskryptywnych.

Posiunmy się przykładami z języka polskiego. Słowo "pisak" / w znaczeniu: przyrząd do pisania / mieści się w normach deskryptywnych, ale prawdopodobnie jeszcze nie w preskryptywnych. Podobnie ze zwrotem - "mieć coś z głowy". A jak podjąć do form powszechnie używanych przez native speakers'ów, a nie dających się podciągnąć pod żadną z wymienionych norm, np. słowo "taryfa" / w znaczeniu: taksówka /. Skoro mamy wątpliwości co do oceny poprawności form w rodzimym języku, to tym trudniej poruszać się w sytuacji języka obcego.

A więc, już przy samym rozpoznaniu co jest błędem językowym, a co nie, napotykały na trudności. Zauważyła się rozdźwięk pomiędzy normą preskryptywną a deskryptywną, innymi słowy: pomiędzy tym, jaką formę językową należy zastosować, a tym którą się stosuje.

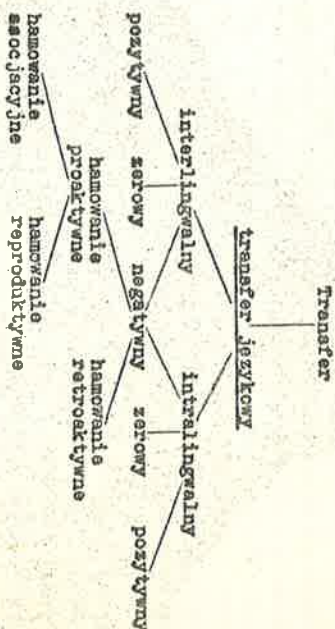
Stąd nauczyciel często nie potrafi ocenić, czy wypowiedź ucznia ma odebrać jako poprawną czy błędną. Na przykład w brytyjskiej odmianie języka angielskiego czasownik "to have" w znaczeniu "mieć, posiadać" tworzy / według norm preskryptywnych / pytania za pomocą inwersji prostej. Angolicy posiunują się też czasownikiem posiłkowym "do" przy tworzeniu tego typu pytań, / co mieści się w normach deskryptywnych /, a formy "Have you children?" używa się obok "Do you have children?". Toteż posiugywanie się czasownikiem "do", przy tworzeniu pytań tego rodzaju, może wynikać z dużej kompetencji uczącego się, albo błędnego uogólniania zasad tworzenia pytań w czasie Present Simple dla wszystkich czasowników, w tym i czasownika "to have".

Określając błąd językowy należy pamiętać też, o odróżnieniu go od pomyłki w użyciu języka. Zwrócić na to uwagę S. P. Corder, nazywając błąd językowy wyrazem "error", a pomyłkę językową - "mistake" / Corder 1973 /. Różnicę między nimi polega na tym, że pomyłka uwarunkowana jest głównie czynnikami psychologicznymi, takimi jak np. chwilowy brak koncentracji uwagi na tym, co się mówi, zmęczenie itp. Ponadto pomyłka nie wynika z niedoskonałej znajomości języka obcego; popełnia ją też native speaker. Natomiast błąd wywołany jest niedoskonałą kompetencją językową i występuje na poszczególnych etapach uczenia się danego języka. Rozróżnieniem błąd / pomyłka językowa można posiugwać się mówiąc o akwizycji języka ojczystego jako języka pierwszego / L₁/,

jak też mówiąc o uczeniu się języka obcego.

Po omówieniu pojęcia błędu językowego postarany się dotrzeć do źródeł błędów językowych oraz wskazać, jakie warunki sprzyjają ich powstawaniu. Źródła błędów językowych należy dopatrywać się w samym uczeniu, a ściślej mówiąc, w mechanizmach procesu uczenia się. Przyjmuje się, że uczeń w znacznym stopniu posiuguje się językiem ojczystym jako układem odniesienia, a nawet wzorem przy uczeniu się języka obcego. W jego umyśle zachodzi stały kontakt, mniej lub bardziej świadomy, pomiędzy L₁ / językiem ojczystym / a L₂ / językiem obcym /. Dzieła tu zjawisko transferu językowego. Nieświe to że sobą pewne pozytywne lub negatywne skutki dla uczącego się / Ellis 1965 /. Zatrzymujemy się przy wyjaśnieniu teorii transferu, bo właśnie działaniem transferu można wytłumaczyć powstawanie pewnych błędów językowych; chodzi tu przede wszystkim o błędy interferencyjne.

Transfer to pojęcie szeroko rozumiane, przede wszystkim w psychologii, psycholingwistyce i językoznawstwie. Amerykanin H. C. Ellis określa go w sposób ogólny, jako przenoszenie umiejętności z jednego znanego sobie zadania / task / na inne, nowe, nieznanne wcześniej zadanie. Transfer działa między zadaniami mniej lub bardziej do siebie podobnymi; towarzyszy też każdemu procesowi uczenia się / Ellis nazywa to zjawisko "the transfer of learning" /, czy będzie to uczenie się języka, czy czegokolwiek innego. Uczący się nowego zadania, nieznanego mu, stara się skorzystać z wcześniejjszych doświadczeń. Często swoje kompetencje w jednym, znanym sobie zakresie przenosi na inne działania, te nowe. Tak jest, na przykład z grą na instrumentach muzycznych: ktoś, kto nauczył się grać na mandolinie, będzie starał się skorzystać z tej umiejętności, zaczynając uczyć się grać na gitarze, czy też - umiając grać na instrumentach strunowych, będzie starał się przeniósć pewne umiejętności przy nauce gry na instrumentach klawiszowych. Podobnie z językami: uczący się najchętniej korzysta bardziej lub mniej świadomie, ze wzorca, jakim jest jego język ojczysty L₁, ponieważ jest w jego zakresie kompetentny. Przejrzyjmy teraz do przedstawienia różnych typów transferu oraz spróbujmy prześledzić ich działanie w trakcie nauki języka obcego. Niech posiuną temu następujący diagram:

/ porównaj: Ellis 1965, Komorowska 1975 /

Proces uczenia się języka obcego podlega działaniu:

1/ transferu interlingwalnego / międzyjęzykowego /, działającego od jednego języka w kierunku drugiego, najczęściej od L_1 do L_2 / może być od L_2 do L_3 lub L_2 do L_1 na etapie bardzo dobrej znajomości L_2 /;

2/ transferu intralingwalnego / wewnątrzjęzykowego /, w sytuacji, gdy jego działanie zamyka się w obrębie struktur tego samego języka.

W każdym z tych dwóch typów transferu wyróżnić można trzy dalsze rodzaje: transfer pozytywny, zerowy i negatywny. Jeśli chodzi o transfer pozytywny, to jego działanie pomaga w uczeniu się języka obcego lub nawet znacznie ułatwia ten proces, na przykład znajomość łaciny ułatwia rozumienie tekstów wzkoskich czy francuskich opartych na etymologii łacińskiej. Transfer zerowy interpretowany jest jako brak transferu, toteż w badaniach praktycznych nie bierze się go pod uwagę. Natomiast transfer negatywny / czyli interferencja / jest najbardziej znany i najczęściej pojawia się w badaniach językowych. Stosunkowo wcześniej zwrócono na niego uwagę w badaniach kontrastywnych. Jest on najbardziej uchwytny ze względu na widoczne jego skutki w postaci błędów językowych w wypowiedziach uczących się. Dlatego też ten typ transferu interesuje nas najbardziej.

Interferencja jako źródło błędów utrudnia proces uczenia się, a dzieła w ten sposób, że uczący się danego języka dopasowuje reguły rządzące zmianą w strukturą językową do nowoj, której

właśnie się uczy. Na przykład uczący się języka angielskiego przenosi polską artykulację na te angielskie dźwięki, które są podobne do polskich, ale nie identyczne, co powoduje błąd artykulacji tych angielskich dźwięków. Podobne przykłady interferencji można znaleźć na wszystkich płaszczynach językowych, nie tylko fonetycznej, ponieważ w umyśle ucznia istnieje ciągły kontakt między L_1 a L_2 , zwłaszcza w początkowej fazie uczenia się języka obcego. Ten typ interferencji z L_1 do L_2 jest najczęściej badany. To przykład interferencji interlingwalnej. Natomiast przykładem interferencji intralingwalnej może być przenoszenie przez uczącego się nawyku tworzenia liczby mnogiej angielskich rzeczowników regularnych na rzeczowniki nieregularne, skutkiem czego powstają takie formy jak: *w mans, x mouses*.

Innymi, ważnymi źródłami błędów interferencyjnych są: hamowanie proaktywne i hamowanie retroaktywne. Oba one, jako zjawiska negatywne, znacznie utrudniają akwizycję języka obcego. Przyjrzyjmy się, jak działają te hamowania:

1/ hamowanie proaktywne powoduje zakłócenia w późniejszym etapie uczenia się poprzez nawyki, które zostały w wcześniej nabytych umiejętnościach, np. uczący się może błędnie stosować wcześniej wyuczoną inwersję prostą w angielskich pytanich, która wymaga typy inwersji z czasownikiem posiadkowym. Powstają wtedy takie niegramatyczne zdania, jak np. * *When went he home? zamist When did he go home?*;

2/ hamowanie retroaktywne jest mechanizmem odwrotnym niż hamowanie proaktywne i prawdopodobnie rzadziej występuje w procesie uczenia się, a polega na tym, że umiejętności nabyte później zakłócają te, które wcześniej zostały wyrobione. Może to zjawisko też wiązać się z faktem zapomnienia pewnych wcześniej wyuczonych partii materiału językowego lub przeczuciem tej późniejszej partii materiału, np. ktoś uczący się właśnie czasu Past Continuous używa go w sytuacjach, gdzie naturalnym byłoby zastosowanie wcześniej poznanego czasu Past Simple, innymi słowy, używa niewłaściwego czasu.

Jako jeszcze jedno źródło błędów interferencyjnych wymieniamy się dwa rodzaje hamowań: 1/ hamowanie asocjacyjne, czyli trudność wybiegania umiejętności oraz 2/ hamowanie reproduktywne, czyli trudność odtwarzania wyrobionej umiejętności. Oba te hamowania

działają proaktywnie / Komorowska 1975 /.

Jak już zostało powiedziane, szczegółowego znaczenia nabiera interferencja jako główne źródło powstawania błędów językowych. Badania nad błędami językowymi najwcześnieją rozwinęły się w Stanach Zjednoczonych, bo już w latach 60-tych. Skoncentrowano się w nich wyłączenie na interferencji interlingwalnej, działającej od L₁ do L₂, jej właśnie przypisując powstawanie ogromnej większości błędów językowych. Najnowsze badania wskazują, że błędy interferencyjne stanowią tylko około 1/3 błędów językowych /Grynca 1978/.

Lata 60-te i późniejsze to rozwój badań kontrastywnych, które reprezentowali m.in. R. Lee, R. Lado, H. C. Ellis. Badania te opierano na założeniu, że przyswojenie języka obcego sprwadza się do przyswojenia sobie różnic między językiem ojczystym a językiem obcym. Zakładano, że trudności w uczeniu się są tym większe, im większe są różnice między strukturami porównywanych języków. To też analizy kontrastywne, prowadzone w oparciu o taki lingwistyczny model powstawania błędów, przewidywały określone typy błędów interferencyjnych na podstawie porównywanych struktur języka ojczystego i obcego. Jednak niewystarczające okazało się, że trudności te spowodowane są wyłącznie różnicami między systemami L₁ i L₂. Błędy językowe pojawiały się w miejscach zupełnie nie oczekiwanych przez analizy kontrastywne, bądź też nie występowały tam, gdzie były prognozowane.

Odpowiedzią na niepowodzenie badań kontrastywnych stało się nowe podejście do zagadnienia błędów językowych. Jest nim powstała w latach 70-tych, podobnie jak badania kontrastywne różniąc na gruncie języka angielskiego, "error analysis", czyli "analiza błędów językowego, określona w języku polskim jako lapsologia. Wiedząc, że błędy interferencyjne stanowią tylko około 1/3 wszystkich błędów popełnianych przez uczących się, zaczęto zastanawiać się, jakie są źródła pozostałych 2/3 błędów. Stwierdzono ponadto, że podobne błędy popełniają uczący się danego języka obcego, a będący native speaker'ami różnych L₁ / Corder 1983 /.

W odróżnieniu od badań kontrastywnych, które skupiały się wyłącznie na strukturach dwóch języków, badania lapsologiczne stawiały w centrum zainteresowania uczącego się, a także procesy psychologiczne zachodzące w jego umyśle. Ponadto dla lapsologii inte-

resujący jest nie tyle pojedynczy błąd językowy, ale kryjący się za nim system językowy przyswajany przez ucznia oraz jego coraz bardziej zaswanowana znajomość L₂.

W analizach lapsologicznych akwizycji języka L₁ czy L₂ pojawiło się nowe pojęcie "approximative system" / system aproksymatywny /. Określenie to wprowadzone zostało przez W. Nemeša, a system aproksymatywny zdefiniowany jako odbiegający od normy systemu językowego, którego uczący się aktualnie używa w nauce języka obcego / Nemeš 1975 /. Nie jest to jednolity system od początku do końca nauki L₂, ale wiele nakładających się na siebie systemów. Różnią się one między sobą w miarę, jak uczący się coraz bardziej zbliża się do wzorca kompetencji języka docelowego. Inny lingwista - L. Selinker zastąpił nazwę "approximative system" przez "interlanguage" / interjęzyk /, podkreślając w ten sposób, że jest to pośredni system językowy pomiędzy językiem ojczystym a obcym / Selinker 1975 /. Z kolei S. P. Corder proponuje dwa inne określenia: "idiosyncratic dialect" / dialekt idiosynkryczny / i "transitional dialect" / dialekt przejściowy / - / Corder 1975, s. 158-171 /.

Dlaczego dialekt a nie język? Otóż Corder opierając się na badaniu błędów uważa, że są one skutkiem posługiwania się przez uczącego się, jeszcze nie systemem języka docelowego, ale systemem, który jest swoistym dialektem tego L₂. Takich systemów aproksymatywnych używa uczący się danego języka obcego na drodze od L₁ do L₂, zbliżając się coraz bardziej do kompetencji językowej native speaker'ów, która jest dla niego wzorcem. Są one więc zjawiskami przejściowymi, ulegającymi zmianie wraz z postępem w nauce języka. Lapsolodzy twierdzą, że im bardziej system uczącego się zbliża się do systemu języka docelowego, tym mniej popełnianych jest błędów językowych.

Zadaniem lapsologii jest więc analiza i opis systemów aproksymatywnych w powiązaniu z badaniem błędów na poszczególnych etapach akwizycji językowej. Jest to niezwykle trudne i skomplikowane. Należy tu wziąć pod uwagę pewne mechanizmy psychologiczne, działające wyłączenie przy nauce języka obcego, a także te, które towarzyszą każdemu procesowi uczenia się. Dodatkowym utrudnieniem jest fakt, że pewne błędy, takie jak błędy w rozumieniu języka obcego, często uchodzą uwadze. Są one trudne do rozpoznania, ponieważ często brak jakiegokolwiek reakcji językowej ze

strony uczącego się, która mogłaby sygnalizować popełnienie tego typu błędu. Totem analizy lepszolologicznej prowadzone są głównie w oparciu o błędy najłatwiej zauważalne, tzn. błędy w wypowiedziach w języku obcym.

Wracając do zagadnienia źródeł błędów językowego należy stwierdzić, że lepszolodzy upatrują je nie w różnicach między systemami L_1 i L_2 , a w procesach psychologicznych, które zachodzą w trakcie uczenia się języka obcego. Corder wymienia pięć takich procesów i wskazuje na nie jako na źródła błędów językowych / Corder 1983 /. Są to:

- 1/ transfer językowy związany z interferencją, czyli przeniesieniem reguł języka ojczystego na grunt języka obcego;
  - 2/ transfer uczenia się związany z przeniesieniem form najlepiej opanowanych przez uczącego się do niewłaściwego kontekstu zamiast innych, odpowiednich dla niego form;
  - 3/ strategia opanowywania języka wiążąca się z chęcią stosowania znaczących uproszczeń w systemie języka obcego, np. opuszczenie przedimków w języku angielskim;
  - 4/ strategia komunikowania się w L_2 polegająca na stosowaniu przez uczącego się określonych technik przy komunikacji językowej, np. unikanie zbyt trudnych konstrukcji L_2 ;
  - 5/ nadmierne generalizowanie materiału językowego L_2 , a wiążące się ze stosowaniem poznanych przez uczącego się reguł języka obcego w sytuacjach, kiedy nie powinny być zastosowane.
- Tak więc, w analizie lepszolologicznych uwzględniono szeroki wachlarz błędów. Badane są błędy mające swoje podłoże nie tylko w interferencji L_1 , co miało miejsce w analizach kontrastatywnych, lecz również powstałe w inny sposób. Dlatego należy spodziewać się, że tego rodzaju analizy dostarczą cennych informacji na temat sposobu uczenia się języka obcego, tworzenia przez uczącego się systemów aproksymatywnych i występowania różnych typów błędów językowych. Być może uda się też sprzeczyć, jakie błędy pojawiają się w poszczególnych etapach nauki, które z nich są typowe dla danej grupy wiekowej, itp. Taka analiza poparta być musi badaniami z zakresu psychologii uczenia się, ale tu zjawia się inny problem: jak prognozować błędy, skoro uczymy się w podobny sposób, ale indywidualnie, a więc inaczej. Czy wobec tego

wyniki badań okazać się przydatne dla ułatwienia nauki języka obcego? Być może tak, zwłaszcza że lepszologia jest jeszcze młodą dziedziną nauki. Na razie posiadany zasób wiedzy nie wystarczy, aby podjąć próby ułatwienia tego procesu. Powinny artykuły, dotyczące zagadnień błędów językowego, stanowić podsumowanie rozważań na ten temat, które ukazały się w ostatnim dwudziestoleciu.

Bibliografia:

- 1/ Corder, S. P., Analiza błędów językowego, / w: / Allen, J. P. B., Corder, S. P., Kurs edynburski językoznawstwa stosowanego, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1983, t. 2.
- 2/ Corder, S. P., Introducing Applied Linguistics, Penguin Books, Harmondsworth 1973.
- 3/ Corder, S. P., Idiosyncratic Dialects and Error Analysis / w: / Richards, J. C., Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition, Longman, London 1975.
- 4/ Ellis, H. C., The Transfer of Learning, Macmillan, New York 1965.
- 5/ Grucza, F., Z problematyki błędów językowych, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
- 6/ Komorowska, H., Nauczanie gramatyki języka obcego a interferencja, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.
- 7/ Nemser, W., Approximative Systems of Foreign Language Learners, / w: / Richards, J. C., Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition, Longman, London 1975.